

Krizle karşı: Kooperatifler ve komünler

2001-2008 döneminde siyasi ve ekonomik krizin etkisiyle dayanışma ağları, komün ve kooperatifler yeniden görünür olmaya başladı. Yükselen toplumsal hareketin etkisiyle daha fazla deneyim açığa çıkmaya başladı ve bu deneyimler yaygınlaştı.

Tamer Morkoç

DUVAR – Türkiye’de uzun zamandır devam eden toplumsal, ekonomik krizin etkisi her geçen gün derinden hissedilirken geçmişteki deneyimler krize karşı mücadelede farklı araçları sunuyor ve yol gösteriyor. Toplumun farklı kesimlerinde krizin etkisini hafifletirken aynı zamanda farklı bir örgütlenme deneyimi sunuyor. Alternatif çalışmalar yürüten oluşumlara bakarak dayanışma ağı, komün ve kooperatif deneyimlerini sizler için araştırdık.

TARİHTEN DENEYİMLER

1871’de Fransız işçi ve emekçilerinin ayaklanıp örgütlediği ve 71 gün süren Paris Komünü burjuva devlet örgütlenmesine karşı alternatif bir işçi ve emekçi örgütlenmesi kurarak tarihe ilk komün deneyimi olarak geçti. 1844’te İngiltere’de dokuma işçilerinin kurduğu işçi derneği ise ilk kooperatif deneyimi olarak biliniyor.

Türkiye’de komün benzeri örgütlenmeler olarak 1946-1954 yılları arasında yaşanan ekonomik kriz döneminde kentlerde işçilerin kurduğu emek ve tüketim kooperatifleri ve kırsalda, köylerde ise tarımsal kooperatifler yaygınlaştı. Bir savunma ve dayanışma aracı işlevi gören kooperatifler 1969’da Kooperatifler Kanunu’yla da yasal hale getirildi.

1991 yılında Sovyetler Birliği’nin siyasi ve ekonomik olarak dağılmasından kooperatifler de etkilendi ve birçok kooperatif bunalımlı yıllar yaşayarak dağıldı. Mevcut kooperatiflerde ise üretici ve tüketici arasındaki bağ giderek zayıfladı ve bu kooperatifler kolektif olmaktan çıkarılıp sermaye biriktirme aracına dönüştürülerek asıl işlevinden uzaklaştırıldı.

2001-2008 döneminde siyasi ve ekonomik krizin etkisiyle dayanışma ağları, komün, kooperatifler yeniden görünür olmaya başladı. Yükselen toplumsal hareketin etkisiyle daha fazla deneyim açığa çıkmaya başladı ve bu deneyimler Gezi ile birlikte yaygınlaştı.

TAKSİM KOMÜNÜ, DAYANIŞMA AĞLARI, FORUMLAR

Mayıs 2013'te Gezi Parkı'nda ağaçların kesilmesiyle başlayan eylemler, kesime karşı direnen doğa ve kitle örgütlerinin çağrısıyla 1 Haziran'da Taksim meydanına milyonlarca kişi toplanmasıyla kiteselleşmiş, ülke geneline yayılmıştı. Taksim'i işgal edip 15 gün boyunca Taksim'de sabahlayan halk, komün inşa ederek karar alma süreçlerini ortaklaştırmış ve kendi yönetmeye başlamıştı. Temizliği, düzeni, yiyecek içecek tedarikini ve kendi güvenliğini kendisi sağlamıştı. Komünde direnişçi sabah işe gider akşam işten direnişe gelir, bütün akşam çok yönlülüğünü gösterip gece sığındığı çadırda geliştirici tartışmalarda bulunabilirdi. 15 milyonluk şehrin en merkezi ve göz önünde olan yerinde komün deneyimi mutfağıyla, reviriyle, bakkalıyla, kafeleriyle, eğitim alanıyla, kütüphanesiyle, bostanıyla vb. insani olan her şeyin bulunduğu, devletin baskısına ve zoruna karşı direnip halkın kendini nasıl yönettiğini gösterdiği önemli bir deneyimdi.

Taksim'de yaşanan komün deneyiminin etkisiyle birçok ilde, semtte, mahallede komünler ve dayanışma ağları kurularak halk karar alma süreçlerine doğrudan katıldı. Ülke genelinde İstanbul 110, Ankara 30, İzmir 20, Adana 5, Antalya 2, Bursa 5, Artvin 3, Antakya 3, Edirne 2, Dersim 2, Erzincan 2 olmak üzere birçok ilde dayanışmalar, forumlar kurulmuş, zamanla kurulan bu forum ve dayanışma her yerde ihtiyaçlara göre yeniden şekillenip, örgütlenmişti.

Taksim Komünü, Gezi Parkı 2013

YAKIN DÖNEM KOOPERATİF DENEYİMLERİ

Taksim Komünü, dayanışma ağları ve forumlardan elde edilen deneyim, işten atılan işçilerden kadınlara, üniversitelerden belediyelere toplumun birçok kesimi tarafından farklı amaçlarla

çeşitli kooperatifler kurulmasında ve kurulmuş olanların da gelişmesinde, yaygınlaşmasında önemli rol oynadı.

KAZOVA TEKSTİL İŞÇİLERİ KOOPERATİFİ

Kooperatifleşme süreci, 2013 yılında Şişli’de tekstil fabrikasında çalışan 94 işçinin tazminatları ve maaşları ödenmeden işten atılmalarıyla başlıyor. Bir gecede fabrikayı boşaltıp kaçan patronların ardından fabrika önünde çadır kurup 74 gün direnen işçiler alacaklarına karşılık 28 Haziran’da fabrikayı işgal ederek kalan makinelere el koyup yeniden üretime başlıyorlar.

Fabrikada çalışan Serkan Görüş, “Fabrikayı işgal ettikten sonra bozuk makineleri parça parça tamir ederek üretime başladık. Hem halk ucuz kazak giyinsin hem de biz geçimimizi sağlayacak kadar para kazanalım. İlk ürettiğimiz kazakları, hapishaneden mektup gönderen kadın ve çocuklara gönderdik. Kendimiz üretip, kendimiz karar alacağız ve kendi kendimizi yöneteceğiz diye başlamıştık fakat çok zorlukla karşılaştık. Üretim istediğimiz gibi gitmedi, ayrılan arkadaşlar oldu. Fabrikayı taşımak zorunda kaldık. Satış mağazası Şişli’de kaldı, üretim atölyesini Eyüp’e taşıdık. Üretimimize küçük de olsa devam ediyoruz” diyerek yaşadıklarını özetliyor. Zor zamanlardan geçtiklerini ifade eden işçiler bu süreci de atlatacaklarına inanıyor ve halkın desteğini beklediklerini söylüyorlar.

Kazova Tekstil İşçileri Kooperatifi

VAN ÜRÜNLERİ TÜKETİM KOOPERATİFLERİ (KHK MAĞDURLARI)

KHK’yle ihraç edilerek işsiz bırakılanların 2016 yılında bir araya gelip kurdukları bir kooperatif. Gazete Duvar’dan Vecdi Erbay’ın yaptığı haberdeki röportajda Ersin Yılmaz kooperatifi şöyle anlatıyordu: “30 kişiyle başladık ve pastane ve imalathane çalışmalarıyla 50 yakın aileyle ulaştık. Kooperatifi kurmamızdaki temel amaç ihraç edilmiş işsizlerin bir araya gelip yaşamlarını idame ettirebilmeleri için bir şeyler üretmek hem de birbirleriyle dayanışmayı sağlamak. Aramızda veteriner hekimler, harita mühendisleri, belediye çalışanları ve öğretmenler vb. meslekten ihraç edilmiş arkadaşlar var. Ev yapımı baklava, mantı, sarma, börek ve daha birçok ürün satıyoruz.

Bunların bir kısmını kadın üyeler evde yapıyor. Kooperatife gelen ürünleri denetliyoruz ve böylece katkısız ve sağlıklı ürünleri uygun fiyata halka ulaştırabiliyoruz.” (Haberin tamamı)

Van Ürünleri Tüketim Kooperatifleri'ne bağlı pastane

BÜKOOP (BOĞAZIÇI ÜNİVERSİTESİ KOOPERATİFİ)

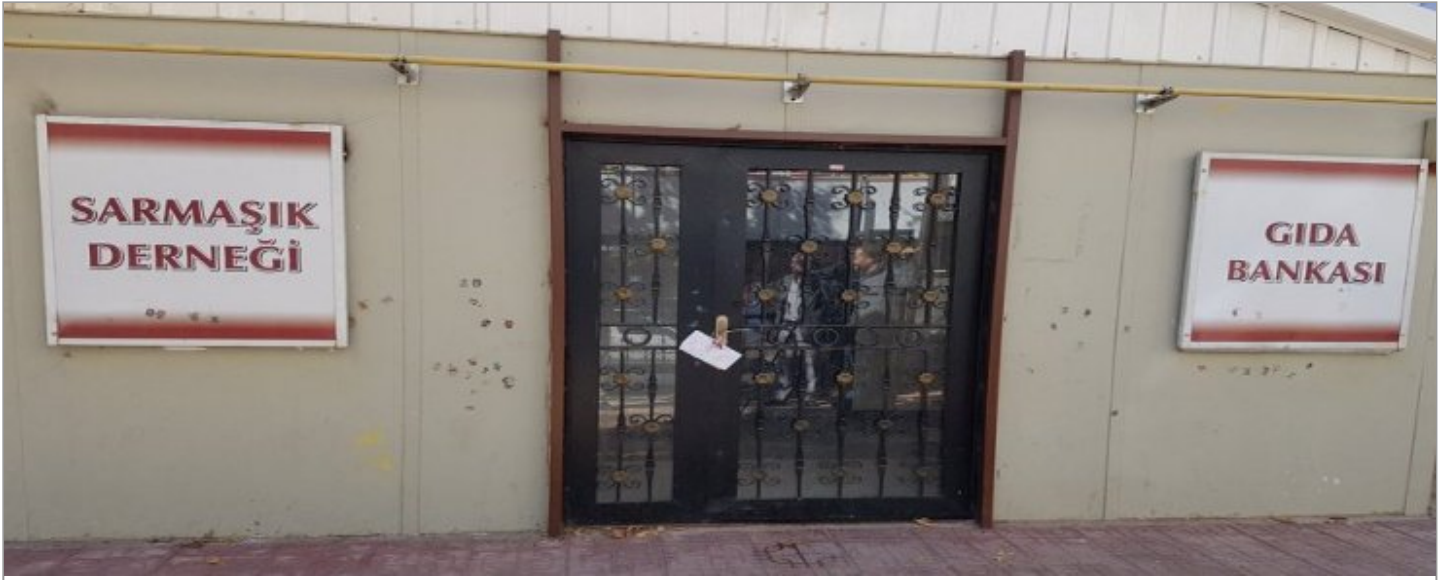
Mayıs 2010'dan beri Boğaziçi Üniversitesi Kuzey Kampüs'te faaliyet yürüten kooperatif, zaman içerisinde ürün yelpazesini ve birlikte çalıştığı örgütlü üretici havuzunu genişleterek giderek artan sayıda ekolojik üreticiyi Boğaziçi Üniversitesi mensubu tüketicilerle buluşturuyor. Boğaziçi Üniversitesi Kuzey Yerleşkesi'nde yer alan BÜKOOP'u Facebook sayfasından takip etmek mümkün. Üniversite bileşenlerinin dayanışmasını geliştirmeyi amaç edinen kooperatif ilk olması nedeniyle diğer üniversitelere örnek teşkil ediyor.

Boğaziçi Üniversitesi baraka

SARMAŞIK DERNEĞİ

2006 yılında ortak hedef olarak yoksullukla mücadeleyi önüne koyan Diyarbakır'ın aydın, siyasetçi, belediye başkanı, milletvekili 32 kişinin kuruculuğunu üstlendiği dernek; toplumsal dayanışma ve yardımlaşmayı geliştirmek için kuruluyor. Derneğin temel amaçları yoksulluğun tüketilmesi ve sürdürülebilir kalkınmaya katkı sunacak çalışmalar yapmak, dezavantajlı gruplara gıda, giyim, sağlık, eğitim, yakacak, barınma, vb. konularda ayni/nakdi her türlü yardımda bulunmak, bu gruplara yönelik sürdürülebilir projeler üretmek ve uygulamaya geçirmek olarak belirlenmiş. Öncelikli olarak kentte yaşayan yoksulların belirlenmesi için anket çalışmaları yapılarak öncelikli ihtiyaçlar belirlenmiş ve öncelikli ihtiyaç olarak görülen gıda maddelerinin halka ulaştırılması için yaygın bir çalışma oluşturularak açlıkla mücadele programı çerçevesinde gıda bankası kurulmuş ve böylelikle dernek aktif çalışmalarına başlamış. İhtiyaç sahiplerine başta gıda olmak üzere, giyim, kira, sağlık, eğitim, ev eşyası olmak üzere birçok yardımda bulunulmuş. Sürdürülebilir çalışmalarla yoksullukla mücadele eden Sarmaşık Derneği 2016 yılında KHK ile kapatıldı.

Sarmaşık Derneği Gıda Bankası

MEZOPOTAMYA KADIN KOOPERATİFİ

Kooperatif 2010 yılında Urfa'nın Bozova ilçesinde kuruldu. Yöneticisi Aygöl Kapıkayalı Mezopotamya Kadın Kooperatifi'ni şu şekilde anlatıyor:

"Bölge kadınının ekonomiyeye dâhil olma ve topluma aktif katılımcı olması amacıyla kooperatifimizi kurduk. 10 kişi ile başladığımız yolculuğumuza üye, gönüllü ve katılımcı olarak 150'yi aşkın kadına ulaştık. Beraberce bölgenin doğal ürünlerini geleneksel usullere uygun üretim ve pazarlamasını yapıyoruz. Bizim gibi diğer kentlerimizde bulunan kadın kooperatifleri ile iletişim halinde toplantılar misafirlikler ve alışveriş yapıyoruz. Tabi ki İstanbul ve diğer kentlerimizde de çalışmayı ve yaygınlaşmayı hedefliyor ve bu yolda adımlar atıyoruz. Ekonomik kriz tabi ki hepimizin ortak sorunu bizler de etkileniyoruz. Böylesi kriz zamanlarında daha çok katılımcıya ulaşp kazanımlarımızı paylaşarak birbirimize destek olmaya çalışıyoruz."

OVACIK KOOPERATİFİ

Dersimin Ovacık ilçesinde belediye tarafından üretimi yapılan organik nohut, fasulye, bal vb. diğer ürünlerin internetten ve elden satışıyla başlayan kooperatifin öncelikli amacı emeği ve doğayı değersizleştiren devlet ve sermayenin tükettiği kolektif bilinci, üretim aşamasında yeniden diriltmek, dayanışmayı sağlamak ve doğayı koruyarak insanları sağlıklı gıdayla buluşturmak. Ovacık başta olmak üzere çevre ilçe ve köylerle ürettiklerini satamayan halkla bağ kurup hem ürünlerin satmak hem de onların kooperatif kurmasını teşvik etmek için çalışıyorlar. Böylelikle dayatılan tek tip tohum yerine yerli tohumların yok olmasının önüne geçiyorlar.

GAZİ MAHALLESİ OVACIK DOĞAL TÜKETİM KOOPERATİFİ

Gazi Mahallesi Ovacık Doğal Tüketim Kooperatifi ilk olarak 2017 yılında internet üzerinden satışa sonrasında kurumsallaşarak tüketim kooperatifi adıyla çalışmalara başlıyor. Kooperatif temsilcisi Caner Bilir, "Temel amacımız Ovacık üretim kooperatifinden gelen ürünlerin halka ulaştırılmasını sağlamak. Başlangıçta 7 kişi ile başladık yola 10 kişiyle devam ediyoruz. Hem üretim yapıp ürününü satamayan küçük üreticiye destek oluyoruz hem de insanların temiz, güvenilir gıdaya ulaşmalarını sağlıyoruz. Köylülerin ürünlerini alıp onların kooperatif kurmalarını teşvik ediyoruz. Böylesi kriz dönemlerinde küçük üreticilerin ekonomik sıkıntı çekmemesini ürününü zarar etmeden halka ulaştırmasını sağlıyoruz" diyor. Gazi Mahallesi'ni Ankara, İzmir ve Dersim izliyor. Tüketim kooperatiflerinin Kadıköy ve Adana'da da açılması planlanıyor.

DAYANIŞMA KOOPERATİFİ

İstanbul merkezli faaliyet gösteren Dayanışma Kooperatifi, ilk olarak bir internet sitesi üzerinden satış yaparak başlamış. Üreticiyle tüketiciyi aracısız şekilde buluşturmayı hedef edinen kooperatifin amacı aynı zamanda örgütlü bir topluluk oluşturmak. Kooperatif sitesinde yaptığı açıklama da şu ifadelerle yer veriyor: "Kooperatif, üretici ile tüketici arasındaki bir 'aracı kategori' değil. Üretici ile tüketicinin doğrudan bağını geliştirecek, örgütlü bir tüketici topluluğu olarak doğal üretimi geliştirecek ve küçük üreticiyi destekleyecek bir örgütlenme ağı. Endüstriyel tarımsal üretim ve pazar koşullarında küçük üretici tasfiye oluyor. Tüketiciler ise sağlıklı gıdaya erişimden mahrum kalıyorlar. Şirketlerin üretim ve pazar egemenliğinin baskısı altında üretim yapmaya çalışan köylülerin/çiftçilerin yerel tohum kullanabilme, doğal ürün yetiştirme imkânları da ortadan kalkıyor." Kooperatif, küçük üreticinin ayakta kalabilmesine katkı sunacak aynı zamanda tüketicinin sağlıklı ve ucuz gıda ihtiyacını karşılayacak üretici-tüketici birliği olarak faaliyet yürütecek.

KADIKÖY KOOPERATİFİ

Bütün tüketim ürünlerini, küçük ölçekli üretim yapan, kolektif örgütlenmiş veya örgütlenme girişimi içerisinde olan üreticilerden, aracısız ürün almayı hedefleyen tüketici kooperatifi olarak faaliyet yürütüyor. Üretim ve tüketim sürecini birbirine bağlayarak karşılıklı mekanizmaları geliştirerek, üreticinin neyi, nasıl, ne kadar üreteceğine bu ürünleri kullananlarla beraber karar vermede rol almayı amaç ediniyor. Kolektif çalışmanın gelişmesi ve ortakların ve gönüllülerin çalışmalara eşit bir şekilde katılabilmesi için eğitimler düzenleyip; kendisini yenileyebilecek öğrenme ve aktarım mekanizmaları geliştirmeyi hedefliyor. Üretim ve tüketim ilişkilerinde

toplumsal faydayı esas alarak, doğa ile dost/ekolojik bir çerçeveyi destekleyerek sağlıklı ve nitelikli ürünlere herkesin erişebilmesini amaçlıyor.

Kadıköy Kooperatifi

HOPA TARIMSAL KALKINMA KOOPERATİFİ

1959 yılında kurulan kooperatifin web sitesinde yaptıkları açıklamada şu ifadeler yer alıyor: “İlk yıllarda ortaklarına; market açarak gıda temin etmiş, çay verimini artırmak için, gübre sağlamış, çay üreticilerine yardımcı olmak için; çay fabrikası kurarak; ortakların kendi ürettiği yaş çayı en iyi şekilde değerlendirmesinin önünü açmış. Bu çalışmaları yaparken; Hopa da büyük market açarak halka hizmet sunulmuş. Büyük bölümü özelleştirilmiş çay sektörünün tamamının özel sektör eline bırakılmaya çalışıldığı şu dönemde üreticileri alternatifsiz bırakmamak için maliyet hesabı üzerinden gerçek taban fiyatla yaş çay alımı yapılıyor. Üreticiden tüketiciye ucuz kaliteli ve sağlıklı çay temini için fabrikada 40-50 kişi istihdam ediliyor.”

İstanbul başta olmak üzere ülkenin birçok noktasındaki tüketici kooperatifleriyle bağı olan kooperatif daha da yaygınlaşmayı hedefliyor.

SEFERİ PAZAR

Seferihisarlı Kadınların kurduğu S.S. Hıdırlık Tarımsal Kalkınma Kooperatifi’nin kurduğu “Seferi pazar” Ege Bölgesi’nin gıda ürünlerini uygun fiyata tüketiciyle buluşturmak için yola çıkmış. Zeytinyağından, bala, şevket-i bostandan, yöresel armola peynirine kadar yüzlerce doğal ve sağlıklı ürünü tüketiciye ulaştırıyor.

VAKIFLI KÖYÜ KOOPERATİFİ

Vakıflı Köyü Kooperatifi, Hatay Samandağ’da bulunan son Ermeni köyünde kadınlar tarafından kuruluyor. Kooperatif, kendini şu ifadelerle tanıtıyor: Köyümüz, Doğu Akdeniz’in en güzel

noktalarından birindedir ve Türkiye'nin ilk organik köylerindendir. Tarihi, doğal ve kültürel çeşitliliği ile öne çıkan bölgemizin geçim kaynağını tarım oluşturmaktadır. Vakıflı Köyü Kooperatifi olarak hazırlanan tüm ürünler kadınların oluşturduğu dayanışmayla hazırlanıyor ve tamamen ev yapımı ve organik. Hatay'ın Samandağ ilçesine yakın olan köy 'Türkiye'nin Tek Ermeni Köyü' olma özelliğini sürdürüyor.

DEFNE KADIN KOOPERATİFİ

2010 yılında dernek olarak başlayıp 2014 yılında kooperatif olarak devam ediyor. Kooperatif başkanı Nesrin Deli Defne'yi şu şekilde anlatıyor: "7 kurucu üyeyle başladık, şu an 27 üretici olarak devam ediyoruz. Yaklaşık bin kişiye ulaştık. Hedefimiz kaybolmuş kadın emeğini görünür kılıp tek çatı altında toplamak üretimde dayanışmayı sağlamak. Ekonomik krizi hissetmeye başladığımızda isyan ve vazgeçişler, kadınlarda kendi kaderine razı olup geri çekilmeler yaşadık. Bazen çok zorlanıyoruz bu zorlanma da böylesi süreçlerde tedbirli olmamızı sağlıyor. Krizden önce dayanışma içindeyken şimdi kadınlar korku içinde ama buna rağmen mücadele etmekten de vazgeçmiyorlar. Bu süreçte bu deneyimden her bir kadın çok şey öğrendi, öğrenmeye de devam ediyor. Ev ekonomisine katkı sağlamak kadınları inanılmaz mutlu ediyor."

Nesrin Deli, Hatay'ın birçok geleneksel ürününü bu yolla halka ulaştırabildiklerini söylüyor. Alternatif çıkış yolları arayan küçük üreticiden, yoksul tüketiciye, yaşam alanları yok edilen köylüden, kentliye, işçiden, öğrenciye, kadınlara, ihraç edilmişlere krizin bedeli ödettirilmek istenenler için büyük bir mağduriyetin ayak sesleri duyuluyor.

Geçmişte yaşanan deneyimler, çabalar bu mağduriyeti en aza indirip bir çıkış yolu sunabilir mi? Ya da böylesi süreçlerde komün, kooperatif gibi alternatif yollar deneyerek ve var olanların da birbirleriyle bağlarını kuvvetlendirip yaygınlaşmasını sağlayarak krizi yoksullardan yana fırsata çevirebilir miyiz?